

CERCETARE SOCIOLOGICĂ ȘI INTERDISCIPLINARITATE

Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu, *Sociologia românească contemporană*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983

A privi dezvoltarea sociologiei românești contemporane ca un *fact social*, a cărui dinamică comportă acumulări cantitative dar și prefaceri de ordin calitativ, nu a constituit pentru autorii volumului o opțiune întâmplătoare ci o necesitate de natură epistemologică și metodologică. Întreprinderea lor apare ca un semn de maturitate, ca o expresie a unei conștiințe critice de sine a sociologiei noastre dobândite în timp, odată cu certitudinea că sociologia nu este un fruct exotic, sau o „instituție imaginară” ci o știință socială, pe deplin angajată în practica dezvoltării societății socialiste românești.

Sociologia românească de după 23 August 1944 — privită ca fapt social semnificativ — se oferă astfel nu numai ca obiect de studiu și analiză, în sine, ci și ca parte a unei realități istorice în mișcare, asupra căreia cercetarea și reflecția sociologică proiectează o lumină edificatoare. Sociologia s-a relevat deci ca o sumă a unor eforturi conștiente, sistematice de explicare și înțelegere a proceselor și fenomenelor sociale, ca tentativă de fundamentare a cunoașterii științifice a realității sociale pentru a conferi practicii sociale caracter științific, eficiență.

Autorii volumului la care ne referim au utilizat o metodologie complexă de cercetare, au adoptat, în conformitate cu exigențele obiectului lor de studiu, anumite procedee consacrate de înregistrare și prelucrare a informației existente privind „producția sociologică” din ultimele decenii, încercând să depășească parțialitatea și fragmentarismul în abordarea problematicii avute în vedere. De pe pozițiile materialismului dialectic și istoric Șt. Costea, M. Larionescu și I. Ungureanu îmbrățișează într-o viziune globală, sintetică, ramurile și disciplinele sociologiei, contribuțiile notabile în domeniul teoriei și cercetării sociologice. Ei se raportează în permanență la contextul social-istoric, la contextul intelectual ce a determinat mișcarea și traiectul sociologiei românești contemporane cu meandrele și momentele sale de inflexiune, cu împlinirile și realizările sale, care nu pot fi trecute cu vederea, exagerate, sau

recuperate de o manieră unilaterală și necritică.

Pornind de la ideea marxistă conform căreia evaluarea dezvoltării unei științe despre societate trebuie să se oprească în mod necesar asupra identificării proceselor sociale majore care au creat conștiința acestora, în primul capitol sunt analizate următoarele aspecte: fundamentele social-economice ale apariției și dezvoltării sociologiei ca știință în România; trăsăturile caracteristice ale sociologiei românești până la 23 August 1944; transformările radicale ale structurii societății românești în procesul revoluției și construcției socialiste; trăsăturile specifice, istorice și naționale, ale dezvoltării sociologiei românești contemporane. Principala concluzie a unei astfel de abordări sintetice explică, în esență, prin dinamica dezvoltării societății socialiste în etapa actuală, curba ascendentă a evoluției sociologiei ca știință socială, înregistrată în ultimele decenii, având drept fundament creșterea cerințelor sociale și politice pentru studierea științifică a proceselor sociale, a tendințelor și legităților specifice construirii noii orânduiri sociale.

În capitolul II sunt prezentate structura și dinamica sociologiei românești contemporane. Analiza „producției sociologice” din această perioadă nu se realizează în sine, prin „scoaterea” sa din contextul teoretico-metodologic și social-politic, ceea ce ar fi diminuat considerabil relevanța științifică a demersului. Dimpotrivă, abordarea materialului factual, a „muntelui” de date este precedată de încercarea de a oferi un răspuns întrebărilor vizând raportul național/universal în dezvoltarea științei sociologice, statutul, rolul și funcțiile sociologiei. Printr-un astfel de demers au fost formulate câteva cerințe generale, cu valoare metodologică pentru cercetarea evoluției sociologiei noastre referitoare la: necesitatea raportării creației sociologice la sistemul social concret; a determinării agenților istorici care produc sociologia sau se servesc de rezultatele acestora pentru promovarea intereselor lor de clasă; a consemnării originalității rezultatelor și caracterului istorico-procesual (a legităților sociale care

guvernează știința respectivă) al activității științifice.

Ținând seama de astfel de exigențe autorii au procedat la efectuarea unui recensămint relativ complet al materialelor publicate și al titlurilor cercetărilor nepublicate de științele sociale între 1944—1980 (respectiv volume de autor, culegeri de studii, culegeri de comunicări științifice, articole din reviste, periodice de specialitate sau din reviste de cultură generală, cercetări sociale concrete, manuale și teze de doctorat, lucrări de informare și documentare) acțiune temerară și întotdeauna susceptibilă de critică.

Din volumul total de documente înregistrate s-a extras, cu ajutorul tehnicii cuvintelor-cheie, „producția sociologică” românească contemporană, formată din două mari părți: producția sociologică propriu-zisă și informația sociologică relevantă. Analiza „producției sociologice” a implicat, la rândul său, pe lângă structura și dinamica procesului, un nivel metodologic și unul instituțional.

Prin examinarea dinamicii „producției sociologice” românești contemporane, cu perioadele sale de creștere și descreștere, este relevată atît continuitatea ei, posibilă datorită existenței unor cadre cu pregătire sociologică și a unor cercetări concrete (chiar dacă instituțional nu s-a manifestat decît ca „infrastructură culturală”) cît și o periodicizare a „producției sociologice” în funcție de evoluția intrinsecă a sociologiei, comparată apoi cu dezvoltarea societății.

Din punct de vedere al structurii tematice (studiată în raport cu 21 de categorii tematice) rezultă o predominanță categorică de trei teme importante ale cercetării noastre sociologice: cercetarea dezvoltării rurale și urbane; cercetarea teoretică a sistemului social, structurii și mecanismelor de funcționare ale societății; investigația sociologică de tip industrial. Dealtfel, așa cum se subliniază în lucrare, aceste trei direcții ale cercetării sociologice contemporane constituie, în mare măsură, răspunsul sociologiei la marile probleme ale revoluției și construcției societății socialiste în România.

Problematica metodologiei de investigație sociologică, analizată în capitolul III, este raportată la factorii de context social-istoric, precum și la factorii explorativi intrinseci și extrinseci sociologiei.

Analiza metodologiei de investigație sociologică în România este o acțiune indispensabilă pentru relevarea caracterului științific al sociologiei, dar nu mai puțin dificil de realizat, atît datorită obiectului difuz care tre-

buie evaluat cît și lipsei unor lucrări anterioare care să faciliteze identificarea și delimitarea sau clasificarea riguroasă a metodelor și tehnicilor utilizate în diferite cercetări.

Demersul autorilor este structurat în raport cu următoarele paliere epistemologice: abordarea materialist-istorică a problematicii sociologice (respectiv sublinierea valențelor teoretice ale cercetărilor analizate); metodele de investigație directă (abordarea empirică, prin cercetarea directă a realității sociale, și a căror pondere este în creștere în perioada 1976—1980); metodele de analiză a datelor (în special utilizarea tehnicilor matematice de tratare a datelor și ele în continuă creștere în 1976—1980). Cu toate dificultățile care intervin în evaluarea metodologiilor utilizate în cercetarea sociologică românească, autorii reușesc să surprindă dinamica și ponderea orientărilor metodologice și evoluția metodelor sociologice în contextul social-istoric al perioadei contemporane, concludînd că „...sociologia nu a rămas niciodată indiferentă la schimbările sociale, ci dimpotrivă a fost deosebit de sensibilă la ele, manifestîndu-și caracterul său angajat social-politic” (p. 174).

În ultimele două capitole sînt analizate, în principal, aspectele legate de locul și perspectivele dezvoltării sociologiei românești, din punct de vedere al sistemului instituțional al cercetării sociologice, al rolului sociologiei românești în contextul internațional, al premiselor teoretice și practice care ghidează acțiunea în direcțiile dezvoltării în perspectivă a științei sociologice în România.

În anexe sînt redată o serie de explicații, date și grafice care argumentează și ilustrează unele idei cuprinse în lucrare, fiind prezentată și o anexă metodologică prin care se oferă o clasificare a bibliografiei după categoriile tematice utilizate în lucrare.

Privită ca un întreg, lucrarea oferă un răspuns științific necesar, din perspectiva sociologiei, a măsurii în care, trecînd de la „știință mică” la „știință mare”, respectiv ajunși la stadiul de maturitate, sociologia satisface atît exigențele privind cunoașterea problemelor sociale majore cît și cele ale activității practice de conducere și realizare a construcției socialiste în România. Comunicația sociologică din țara noastră are însă datorită ca o astfel de lucrare să nu rămînă singulară în gîndirea reflexivă a sociologiei românești.

Dorel Abraham

De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologia romanului românesc, București, Edit. Minerva, 1982

Despre obiectul de cercetare, metodologia și orientările teoretice în domeniul sociologiei literare s-a scris și s-a tradus relativ mult în ultimul deceniu în țara noastră. Lipsesc însă studiile în care literatura română să fie abordată sociologic. Aceasta, probabil datorită faptului că este mult mai ușor să se facă „comentarii” despre problematica sociologiei literare decât sociologie literară propriu-zisă. De aceea nu poate fi apreciată decât elogiativ încercarea unui grup de cercetători de la Institutul de istorie literară din Cluj-Napoca (Ion Istrate, Mircea Popa, Aurel Sasu, Elena Stan, Valentin Tașcu, Mariana Vartic) de a trece de obișnuitele comentarii despre sociologia literară — fază dealtfel necesară dar nu și suficientă — la elaborarea unor studii de sociologia romanului avind ca puncte de referință pe N. Filimon, Duiliu Zamfirescu, Ioan Slavici, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Gib Mihaescu, Hortensia Papadat Bengescu, Anton Holban, Mateiu Caragiale și G. Călinescu.

Volumul prezintă interes atât pentru literați cit și pentru sociologi. Totuși a rămas neobservat de aceștia din urmă. Poate și datorită faptului că sociologia literară, chiar dacă se circumscrie la frontiera dintre sociologie și literatură ea constituie o preocupare aproape exclusivă a criticilor și istoricilor literari. Reflecțiile ce urmează — ale unui sociolog despre sociologia literară făcută de istorici literari — pot fi respinse, acceptate, completate sau corectate fiindcă se pare că această disciplină este văzută altfel de sociologi și altfel de literați. Așa cum există o psihosociologie a psihologilor și alta a sociologilor și aici, credem că s-ar putea vorbi despre o sociologie literară a literaților și alta a sociologilor.

În esență ce au făcut cercetătorii clujeni? Fără a aplica vreo metodologie sociologică o parte din ei s-au limitat la evidențierea aspectelor de natură socială din creația romancierilor amintiți. Este discutabil ca descrierea și chiar analiza aspectelor sociale printr-un roman să fie etichetate drept cercetare sociologică, așa cum discutabil ni se pare și a considera pe romancierii sensibili la problemele sociale drept sociologi. Lăsăm la o parte aceste studii, ele avind o semnificație cu totul deosebită pentru sociologi.

Cei alți autori au aplicat un sistem de modele paradigmatic ale sociologiei literare, în cea mai mare parte elaborate de René Gerard, Lucien Goldmann și Michel Zeraffa. Trebuie să recunoaștem că operația la care s-au încumetat autorii acestor două categorii de studii nu a fost deloc simplă. Analiza unui

text literar în funcție de unele paradigme sociologice este incontestabil un act de creație dacă avem în vedere că în felul acesta se poate obține „un plus de cunoaștere” nesesizabil prin istoria literară clasică. Demersul s-a dovedit, în cele mai multe cazuri, eficient. Eficient chiar și acolo unde nu s-au obținut rezultatele scontate, în modul acesta indirect, s-a putut demonstra că nu orice model sociologic este operațional pentru orice text literar. Constatind inoperanțabilitatea unor concepte utilizate, unii autori încearcă o substituție a lor. Valentin Tașcu, de exemplu, înlocuiește noțiunea de „spațiu social” cu cea de „timp social”, pe care o apreciază ca „extrem de importantă pentru perspectiva cercetării și pentru includerea acesteia în acțiunea judecării de valoare. Timpul social — consideră Tașcu — devine în acest fel un factor dinamic ce, aplicat fiind analizei statice comparative, primește sens argumentativ, pentru o eventuală intervenție în clasificarea operei” (p. 5). De asemenea, apreciind că „viziunea asupra lumii” concept fundamental în sociologia literară goldmanniană „nu poate fi folosită în analiza romanelor lui Călinescu fără grave simplificări” (p. 290), Aurel Sasu îl substituie cu acela de „atitudine a naratorului”. „Relația structurală propusă de L. Goldman — scrie Aurel Sasu — este necesară dar nu suficientă pentru a specifica literatura. Ii lipsește pentru aceasta posibilitatea de a stabili o relație causală între structurile operei și cele ale societății care sînt «homologice»” (p. 294).

Fără a cădea în sociologism, care reprezintă o extrapolare a metodelor sociologice asupra unor fenomene care nu se pretează la o abordare sociologică „un fel de expansionism sau imperialism al cunoașterii” (Tr. Herseni, *Prolegomene la teoria sociologică*, București, Editura științifică, 1969, p. 63) cercetătorii clujeni au demonstrat că literatura, în mod deosebit romanul, dacă se alege modelul sociologic adecvat poate fi abordată dintr-o perspectivă sociologică. Marele merit al autorilor este însă că n-au stabilit o relație de determinare mecanicistă, caracteristică sociologismului vulgar între social (economic) și conținutul operei. Relația dintre social și literar a fost înțeleasă dialectic.

Dincolo de incontestabila valoare ce i-o oferă mai ales pionieratul, volumul prezintă limitele caracteristice ale unei cercetări interdisciplinare la a cărei realizare își aduc contribuția doar reprezentanții unei singure discipline, în cazul de față istoricii literari. Între aceștia și sociologi n-a existat o colaborare, ceea ce ar putea explica, în parte, insuficiența înțelegere a perspectivei sociologice de abor-

dare a literaturii de către unii autori, implicit slabă stăpânire a cadrului teoretic sociologic. Dealtfel, n-a existat o colaborare nici între istoricii literari amintiți. Așa se explică aspectul eterogen al volumului, lipsa unei unități de concepție. În fapt, majoritatea contribuțiilor sînt studii de *critică sociologică* și nu de *sociologie literară*, în accepția autentică a noțiunii. Dacă conceptul de *sociologia literaturii* și cel de *critică sociologică* se interferează pe alocuri, ele nicidecum nu se suprapun.

Apartinînd unor discipline deosebite, *sociologia literaturii* și *critica sociologică* sînt totuși într-un raport de interferență: ambele și fundamentează, din punct de vedere epistemologic, demersul cunoașterii pe principiul cauzalității. Fiind însă specii ale unor genuri diferite, „obiectul lor de cunoaștere diferă”: *critica sociologică* are ca obiect de cunoaștere *opera literară*, mai precis înțelegerea operei literare prin factorii sociali ceea ce în fapt majoritatea autorilor volumului pe care-l recenzăm au și făcut, în timp ce *sociologia literaturii* are ca obiect de cunoaștere fenomenele sau procesele sociale, strîns legate de fenomenul literar. Ele se deosebesc și în ceea ce privește demersul cognitiv. Criticul care face *critică sociologică*, procedează pe calea „înțelegerii”, a „comprehensiunii”, iar sociologul literar pe calea „explicației sociologice” derivată din investigarea empirică a fenomenului social, pe baza unei metodologii complexe adesea matematizate, metodologie de care istoricii literari nu par a se simți atrași în mod deosebit. Ion Istrate — spre a da un exemplu — în acord cu Pierre Francastel apreciază că „investigarea statistică cea bazată pe grafice procentuale și în definitiv toate cele care se slujesc de un criteriu cantitativ nu își găsesc justificare (...) decît de la un prim nivel al studierii caracterelor formale. Ele nu se pot deci folosi și la nivelul structurilor interne care produc obiectul artistic” (p. 16).

Perspectiva sociologică, considerăm noi, nu se suprapune obligatoriu cu știința sociologică. Se poate vorbi despre o perspectivă sociologică în estetică, în critică literară, în istoria literaturii sau chiar în istoria filosofiei. Dar această perspectivă nu poate să confere esteticii, criteriilor literare etc. statutul de discipline sociologice. Asemenea erori sînt posibile doar atunci cînd se identifică de-

mersul cognitiv-sociologic, adesea uzitat de către orice disciplină științifică ce înglobează în structura ei conceptuală o dimensiune socială, cu domeniul sociologiei propriu-zise.

Astăzi cînd sociologia ca disciplină științifică s-a desprins de filosofia socială, avînd un sistem de concepte și metodologie proprie, chiar termenul de *critică sociologică* poate să apară oarecum impropriu. Căci demersul epistemologic al criticii sociologice nu ține de specificul sociologiei. Critica sociologică este mai mult reflecție și prin aceasta este mai apropiată de filosofie socială decît de sociologie. Critica sociologică nu este, în fond, altceva decît o interpretare a operei literare printr-un determinism social, categorie a filosofiei sociale.

În mod firesc, autorii au operat cu mulți termeni sociologici, dîndu-le, în cea mai mare parte sensul adecvat. Ion Istrate, de exemplu, delimitează cu finețe intelectuală psihosociologia creației de sociologia creației. Alții, însă, nu fac deosebirea de rigoare între ele. Adesea se identifică sensul științific al unui termen cu cel comun. Astfel, se poate deduce din context că unii autori nu fac o demarcație între „grup social” și „multime” care constituie fenomene sociale cu legi proprii sau între „grup social” și „mediu social” sau „comunitate umană” noțiuni care se interferează sau nu se suprapun. Pentru aceste confuzii conceptuale vinovați sînt în primul rînd sociologii și psihosociologii de profesie. Literatura sociologică și psihosociologică actuală nu pune la îndemîna celor interesați suficiente analize conceptuale; deși, după cum vedem, ele sînt o necesitate nu numai pentru dezvoltarea teoriei sociologice ci și pentru specialiști ai căror domeniu de activitate se interferează cu sociologia și care sînt în continuă creștere. Fapt îmbucurător, deschizîndu-se în felul acesta o poartă spre interdisciplinaritate.

Volumul recenzat reprezintă, cu toate limitele inerente oricărui început, o contribuție prețioasă care se impune a fi urmată și de alți cercetători, de preferință literați în colaborare cu sociologi. În ceea ce ne privește, în ierarhia valorilor vom situa întotdeauna mai presus o lucrare de pionierat, chiar mai puțin realizată, decît una „fără cusur”, dar care a mers pe drumuri bătătorite, fiindcă într-o lucrare de pionierat pînă și erorile pot fi fertile.

Gheorghe Cordos

Mircea Enescu, Ilie Gheorghiu, Probleme ale arhitecturii contemporane, București, Edit. tehnică, 1982

Problemele arhitecturii contemporane acoperă domenii extrem de largi ale realității construite de om. Inevitabil, aceste probleme

implică sociologia generală și disciplinele de sociologie aplicată. Așa cum subliniază autorii, dimensiunile lucrării pe care o recenzăm i-a

obligat la o selectare, prin care domenii legate de urbanism și sistematizare practică nu au fost cuprinse. Deși se adresează în primul rând arhitecților și celor preocupați de realizările arhitecturale, lucrarea, bogată și expresiv ilustrată cu 111 figuri, este în primul rând o lucrare de cultură.

Interesul deosebit pe care-l prezintă această carte pentru sociologi, pentru acei interesați de sociologie și probleme sociale, decurg din faptul că se ocupă de relațiile sociologie-arhitectură predominant în domeniile în care sînt mai dificil de sesizat aceste relații și anume acelea legate de proiecte și construcții de clădiri, nu de ansambluri de construcții și de așezări. Lucrarea de față nu abordează relațiile interdisciplinare ale arhitecturii cu specialitățile care țin de științele mediului natural și amenajat înconjurător și cu disciplinele tehnice. În întreaga lucrare, autorii exprimă într-un stil simplu, clar, extrem de concis și sintetic, idei de bază ale relației arhitectură-om. Prima dintre acestea, precizează conținutul noțiunii de *contemporan* ca fiind ceea ce este contemporan în arhitectura mondială dar în legătură cu *problemele contemporane ale țării noastre* și anume: „dezvoltarea arhitecturii industriale, a locuințelor și clădirilor social-culturale, avînd drept corolar dezvoltarea sistematizării teritoriale și urbane, apariția unor orașe noi, renășterea orașelor existente, dispariția treptată a diferențelor dintre așezările rurale și cele urbane, dintre periferie și centru” (p. 12).

În legătură cu acest conținut sînt subliniate două principii directoare pentru arhitecți: „... activitatea de arhitectură are menirea să organizeze, în condiții superioare, spațiul construit, necesar dezvoltării tuturor activităților omului; arhitectura ilustrează modul de viață al societății, fiind strîns legată de știință, tehnică, artă, filosofie, istoria și economia societății într-o anumită perioadă” (p. 12).

Demonstrînd că și arhitectura se supune determinării direcțiilor generale ale proceselor sociale, politice și spirituale de către modul de producție, potrivit legităților stabilite de materialismul istoric, se subliniază în continuare că astăzi arhitectura este dominată de dezvoltarea științei și tehnicii care „obligă pe arhitect — inclus într-o echipă de lucru pluridisciplinară — de a crea oamenilor relațiile corespunzătoare între locul de muncă, de odihnă, de recreere, de formare etc.” (p. 14). Și sub aspect sociologic „Arhitectura este o activitate angajată, nu aparține unui om sau unui grup de oameni, structura societății fiind aceea care determină conținutul arhitecturii” (p. 16). Soluțiile *socio-arhitecturale*, după concepția noastră a acelor care lucrăm de mai multă vreme în echipe inter-

disciplinare cu arhitecții, sînt acelea determinate pe baza cercetării cerințelor sociale față de forme și dimensiuni ale spațiilor necesare activităților omenești, considerate atît în diversitatea lor din teritoriu, cit și în dinamica lor viitoare.

Urmărind aceste considerații sociologice, orientate interdisciplinar către arhitectură, conținutul lucrării recenzate ne oferă numeroase idei și analize valoroase.

În ceea ce privește specificul în arhitectura unor popoare lucrarea conchide că „Încercările din ultimul timp ale arhitecților noștri sînt promițătoare și demonstrează că exprimă ordinea politică și socială a țării, inteligența și cultura României Socialiste”.

În această viziune „apar programe care implică parturi arhitecturale noi”. Un exemplu îl reprezintă studiile elaborate de arh. Marian Bucur și Silvia Păun, în cadrul Institutului de proiectări pentru construcții tipizate (IPCT) — unde unul dintre autori, arh. Mircea Enescu lucrează din anul 1973 — studiu la care a colaborat în cîteva etape principale și Laboratorul de sociologie. Ideea că „îmbunătățirea programelor actuale, cu precădere pentru clădirile de locuit, trebuie să ilustreze și acceptarea rezultatelor activității de cercetare sociologică în acest domeniu al construcțiilor de masă” este argumentată. În acest sens este semnalată „Sinteza cercetărilor sociologice prin documentarea deosebită a autorilor realizată de către Laboratorul de sociologie din cadrul IPCT, în colaborare cu arhitecții, în cursul anilor 1978—1979, privind proiectele tip de locuințe.

Din sinteză se reține pentru proiectarea tip, spre exemplificare: avantajele funcționale ale apartamentelor cu vestibul în suprafață de 7—9 mp, interșanjabilitatea destinației unor camere, dubla orientare a apartamentelor; propuneri de studii și cercetări aprofundate pentru rezolvarea unor probleme insuficient cercetate: relația apartamentului cu exteriorul și ventilarea încăperilor cu deosebire a bucătăriei, cămării și mai ales băii. Cercetările sociologice au propus, de asemenea, întocmirea unor „instrucțiuni de folosire” pentru fiecare apartament realizat după proiecte tip. Apreciind valoarea pentru arhitectură și tipizare a cercetărilor sociologice, autorii insistă asupra necesității ca acestea să abordeze și problemele realizării unui mobilier adecvat dimensiunilor încăperilor, întrucît deși în presă, publicații de specialitate și dezbateri profesionale problema a fost adeseori discutată, progresul realizat este nesatisfăcător.

În capitolele consacrate rolului imaginației în creația arhitecturală, problemelor legate de mediul înconjurător, vieții construcțiilor, învățămîntului de arhitectură, proiectării cu

ajutorul computerului, energiei și construcțiilor sînt sesizate sau analizate unele implicații sociale, condiționări și consecințe posibile legate de dezvoltarea arhitecturii și societății.

În încheierea lucrării, autorii apreciază ca necesară insistența asupra unei abordări mai ample a calității estetice a realizărilor arhitecturale: „Valoarea estetică în arhitectură, alături de celelalte valori, a constituit, ori de cîte ori s-a făcut marcată, un act de cultură, a generat un sentiment de mîndrie civică și de încredere în virtuțile creatoare ale poporului” (p. 178). În această lumină, referindu-se la volumul imens al investigațiilor din ultimii 15—20 ani, autorii apreciază că „s-au realizat lucrări cu o pronunțată valoare arhitecturală dar au rezultat și unele clădiri și ansambluri nereușite” (p. 179).

CULTURĂ—SOCIETATE—DEZVOLTARE

Jean Marie Domenach, *Enquête sur les idées contemporaines*, Paris, Éditions du Seuil, 1981

Există, dincolo de vocația culturii franceze de a inspira dezbateri și de a lansa pe piața intelectuală „mode” filosofice și ideologice, o tradiție robustă și inalienabilă a filosofiei franceze, probabil de sorginte cartesiană sau pascaliană, de a supune periodic discursul său, mișcarea ideilor și doctrinelor, unui examen sinoptic, în măsură să scoată la iveală sensuri, direcții și tendințe care altfel ar rămîne secrete sau difuze, furnizînd conștiinței filosofice indicații privitoare la eventualele sale șanse de evoluție și schimbare.

În acest spirit, Jean Lacroix, prestigios gînditor de orientare personalistă, realizează o sugestivă radiografie a stării filosofiei și ideologiei franceze: „*Enquête sur les idées contemporaines*”.

Cartea lui Jean Marie Domenach are ca punct de plecare o serie de nouă articole publicate în revista „l'Expansion” sub genericul „Idei pentru sfîrșitul secolului”. Accentuînd faptul că familiarizarea publicului francez cu ideile epocii noastre se realizează într-o înfinit mai mare măsură ca altădată, prin intermediul mass media, autorul nu-și ascunde îngrijorarea că sistemul „modei”, ce a constituit multă vreme apanajul beletristicii, pare să fi „învățat” sectoarele largi ale istoriei, sociologiei și filosofiei. El se simte dator să precizeze: „N-am menționat multe

Pentru întreaga orientare a lucrării față de conlucrarea arhitectură—științe sociale, pare semnificativ faptul că și în problemele de estetică arhitecturală, (considerate de unii ca fiind numai de resortul arhitectului) conform convingerii autorilor: „apare tot mai necesar sprijinul psihologilor, sociologilor, al specialiștilor în științele sociale, esteticienilor etc. care printr-o colaborare efectivă, prin cercetările de specialitate, să furnizeze explicații cu privire la insatisfacțiile ce le creează habitatul și pe planul calității estetice”.

O pledoarie care onorează științele sociale, dar totodată și contribuie la clarificarea unor obligații, relativ noi, care ne revin.

Mihai Macavescu

lucrări, adesea remarcabile, în psihologie, sociologie, politicologie etc., pentru că m-am concentrat asupra ideilor care mi s-au părut a constitui acea reprezentare dominantă care, fără știrea noastră, delimitează cîmpul dezbaterilor noastre și orientează destinul nostru comun, căci, ceea ce se cheamă în mod precipitat sfîrșitul ideologiilor este elementul central al unei ideologii, mai puțin violentă, desigur, mai tolerantă, dar în același timp mai molatecă, mai disimulată decît dogmele mobilizatoare venite din secolul al XIX-lea (p. 11—12).

Conchizînd că au existat întotdeauna idei care aveau să se dovedească mesagere ale noului, „purtauore ale viitorului”, autorul invocă, în contextul secolului al XIX-lea, cazul ideilor lui Marx. Este încă mai mult decît straniu că Domenach tinde să ignore cu eleganță și suficientă funcțiile definitorii ale ideologiilor, reținînd-o doar pe cea justificativă de legitimare, și aceasta redusă, la rîndul ei, la o simplă latură compensatorie: nu trebuie să se ceară ideilor să fie întotdeauna în avangardă, ar fi extenuant, principala funcție a ceea ce se cheamă „ideologie” este de a liniști; se consumă idei așa cum se iau calmantele, pentru a suporta răul lumii, pentru a digera evenimentele, pentru a sta de vorbă cu ceilalți” (p. 14). În ultimă instanță, ideologia ar avea funcția

manifestă de anestezie la scară individuală și socială. În sinul oricărui sistem de idei există însă o marjă de mișcare, în limitele căreia ideile pot să sufere un proces de metamorfoză, generind mai întâi fenomene de indoială, neliniște și chiar derută, pentru a antrena ulterior schimbări importante. Aceste schimbări nu sînt întotdeauna bruște și evidente, ci uneori ele pot îmbrăca o formă lină, fiind pînă la un punct imperceptibile. Altele însă schimbările sînt nu numai rapide, ci și structurale.

Jean Marie Domenach nu-și concentrează tirul criticii doar asupra sistemului mass media de difuzare și legitimare a ideilor, se ridică vehement și împotriva pretenției pe care ar avea-o unele nuclee intelectuale de a pune în discuție și de a răsturna chiar *statu quo-ul* ideologic al societății occidentale. După opinia sa, mișcările revendicative ale tineretului studențesc din mai '68 nu au adus nimic nou în acest plan, pentru că: „ideile pe care le promovau tinerii erau deja procese îmbătrînite, ele nu se luptau cu dușmanii adevărați, ci cu simboluri fantome” (p. 16). Mai '68 nu a reprezentat altceva decît „un ultim foc de artificii tras în gloria clasei muncii toare și a revoluționarilor socialiști și comuniști” (p. 16).

În continuare, Jean Marie Domenach se arată preocupat de ceea ce el numește „avatarurile marxismului”. Atitudinea filosofului francez față de marxism nu este nici completentă, nici refractară în totalitate intrucit, deși recunoaște că marxismul, departe de a fi murit ca teorie, cum au profetizat Castoriadis și Jean Marie Benoist, are astăzi o arie largă de răspîndire și influență; nu crede însă în organicitatea acestuia și, cu altul mai puțin, în caracterul său de nedepășit, în epoca noastră, despre care vorbea, la un moment dat, Sartre. Domenach săvîrșește eroarea de a egala gîndirea marxistă cu forma dogmatică a marxismului din perioada stalinistă. Debarasarea de sechelele dogmatismului îi apare lui Domenach doar ca o „înhumare” a unui avatar. Marxismul a ajuns să impregneze într-o manieră difuză conștiința filosofică a epocii în care trăim. Și Jean Marie Domenach se simte tentat să recunoască: „Că marxismul s-a discreditat ca filosofie de stat, că s-a dispersat în interpretări variate și contradictorii, dar ce importantă mai are acest lucru dacă noi nu ajungem să gîndim în afara lui, dacă chiar adversarii săi declarați sînt adesea împregnați de el în cel mai înalt grad?” (p. 24). Domenach încearcă să facă apoi un bilanț sumar al „înconsecvențelor” și promisiunilor neonorate ale marxismului. Marxismul ce-și institua ca obiectiv desființarea puterii politice în societatea comunistă ar fi devenit fundamentul

puterilor totalitare. Marxismul care preconiza desființarea claselor, reconcilierea omului cu esența sa și sfîrșitul istoriei — ca istorie a luptei claselor — ar fi devenit o „ideologie polemică”, avînd o funcție imprecatorie dublată de a o alta mobilizatoare. Proletariatul chemat să schimbe istoria s-ar fi „îmburghezit”, munca și producția ar lăsa locul — ca valori centrale — loisir-ului și consumului, iar vechile fetișuri — naționalismul, religia etc. ar cunoaște o puternică recrudescență în lumea contemporană. Autorul recunoaște totuși că marxismul este mai mult decît o filosofie între multe altele. „Marxismul — susține Domenach — este o filosofie care permite depășirea filosofiei. Un *praxis*, adică o acțiune ce învâluie și însoțește reflecția (p. 28). De aceea, marxismul este un însoțitor inevitabil al epocii noastre, dominate de producția industrială.

Expediind marxismul, Jean Marie Domenach acordă apoi o atenție specială scolii „noilor istorici”, avînd ca reprezentanți pe Berque, Le Goff, Duby, Vovelle și alții, care îi apare lui Domenach ca jucînd rolul marilor filosofi de altădată.

În continuare, autorul se apleacă asupra altui domeniu, nu mai puțin important, nu mai puțin fascinant: psihanaliza, privită de-a lungul traiectoriei sale ce se întinde de la Freud pînă la Lacan.

Ca și Marx, Freud a exercitat o influență colosală asupra posterității sale, ideile psihanalizei continuînd, la alții ani de la dispariția din viață a creatorului lor, să contribuie la modelarea mentalităților epocii noastre. Iruția triumfală a psihanalizei, după 1950, se leagă indiscutabil de numele lui Lacan. Lacan a operat o salutară întoarcere la Freud, redînd psihanalizei ceea ce aceasta pierduse în momentul în care fusese integrată în discursul marcusian. Datorită cercetărilor lui Lacan psihanaliza a devenit „un fapt cultural major”, „o referință intelectuală indispensabilă” în perimetrul spiritualității franceze.

Ajugînd în acest punct, Jean Marie Domenach își întoarce privirea spre o altă zonă filosofică, spre discipolii lui Althusser și Lacan, ai lui Foucault și Clavel, *agregés* în filosofie, care au trăit la cea mai înaltă tensiune evenimentele din mai '68, care au îmbrățișat cu frenezie cauza „revoluției culturale”, travestindu-și eșecul politic într-unul metafizic: „noi filosofi”. Domenach sesizează corect că în cazul „noilor filosofi” nu avem de-a face cu o „ruptură” de filosofia anterioară, ci cu o reluare într-o nouă tonalitate a unor teme mai vechi sau mai noi, cărora mass-media le-a asigurat o zgomotoasă publicitate. Autorul surprinde faptul că tentativa „noilor filosofi” a venit într-un moment în care Franța trecerea printr-o surprinzătoare „criză

de dezbatere politică". În spiritul extremismului metafizic propriu unei părți importante a intelectualității franceze, „noi filosofi” au căutat cu orice chip să „exorcizeze” politica — „locul discursului demonic al puterii” (p. 58). Formulele șocante la care recurg „noi filosofi” nu vădese nici un caracter de nouitate, în pofida emfazei cu care sînt decretate.

Autorul acordă un spațiu larg analizei emergentei „noi drepte” franceze, după 1979, care a generat, dincolo de dezbaterile „teoretice” iscate, o veritabilă campanie propagandistică, cu nedismulate pretenții și „virtuți” ideologice, antisocialiste, antidemocratice și anti-umaniste. El evocă, de asemenea, controverseele provocate de apariția lucrării lui E. O. Wilson, *Sociobiology, the New Synthesis* (1975) precum și a lui Sahlins, *The Use and Abuse of Biology*, căutînd să surprindă semnificația latentă a acestora.

După ce se apleacă asupra unei noi direcții de gîndire ce cîștigă tot mai mult teren în Franța — gîndirea sistemică — ai cărei principali reprezentanți par să fie Y. Baril, E. Morin și M. Crozier, Jean Marie Domenach acordă un spațiu important al discursului său lui René Girard, pe care îl consideră „un veritabil „Hegel al creștinismului” în epoca contemporană.

Capitolul final al cărții lui Domenach poartă un titlu ce se vrea revelator: *În mijlocul acestui abis*. Afirmand că valoarea, coerența și eficiența ideilor pot fi variabile, dar că ceea ce s-a schimbat este de fapt raportul între respectivele idei și oameni în acest secol al XX-lea, Jean Marie Domenach consideră că marile doctrine își pierd forța mobilizatoare. După opinia lui Domenach, asistăm la o „decrispare” a lumii politice, intelectuale, a moravurilor, tipice pentru o societate de consum. Toleranța a înlocuit fanatismul; distincția dintre adevăr și neadevăr se estompează. Avem de-a face doar cu puncte de vedere diferite, dar care pot fi susținute și respectate. Intelectuali-

tatea a trecut în stadiul consumului de masă, în care domină sistemul publicitar și jurnalistic; nouitatea, senzaționalul, voința de a convinge și de a supune opinia publică. Există, remarcă Domenach, un decalaj între filosofie, știință și tehnică. Ideologii în accepția clasică a termenului se află într-o jenantă situație, de a nu mai inspira încredere cu ideile lor. Francezii s-au iluzionat multă vreme că se îndreaptă spre un viitor în care progresul va deveni marea și sensul unei societăți îndecajuns de capabile să ofere tuturor fericirea. Din punct de vedere ideologic, ei s-au balansat într-o altă iluzie pernicioasă. Dar, subliniază Domenach: „În curînd unitatea esențială a sistemelor așa-zis inamice va apărea în ochii tuturor și gîndirea alternativă se va impune în mod evident, chiar dacă aceasta este marcată încă de dezbaterile reziduale ale stîngii și drepte. Atunci se vor degaja ideile-forță ale secolului al XX-lea și se va face trierea între impostură și geniu”.

Cartea lui Jean Domenach nu reprezintă un discurs explorator, nu intenționează să descopere un spațiu ideologic susceptibil de a da naștere ideilor lumii de mine. Această carte se vrea o provocare intelectuală. Se vrea o replică dată marxismului, pe care îl copleșește cu acuzații, pe care încearcă să-l coboare la rangul unei doctrine oarecare, oboșite și îmbătrînite — fără succes însă. Cartea se vrea o probă a conștiinței de sine a filosofiei occidentale. Capacitatea acestei conștiințe de sine de a se autodevora este însă remarcabilă. Cartea lui Domenach nu deschide o perspectivă, în pofida promisiunilor pe care le anunța. Ea închide un orizont intelectual. Ea se repliază îndărătul unor pretense judecăți dubitative privind sensul și posibilitățile progresului culturii occidentale, nereușind să fie decît o expresie a marasmului și a crizei ideologice în care se zbate, fără putință de scăpare, societatea capitalistă.

Mihai Mița

M. Titma (chef editor), *Sociological Research in the Baltic Socialist Republics*, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Vilnius, 1982

Între lucrările sociologice sovietice publicate în limba engleză, care au apărut în ultimii ani, culegerea de studii editată de filiala baltică a Asociației Sovietice de Sociologie este prima care și propune să prezinte cîteva dintre preocupările regionale ale cercetării sociologice sovietice contemporane. Motivația apariției acestei lucrări este dublă. Mai întîi, sociologia dezvoltată în cele trei republici baltice, Estonia, Lituania și Latvia, este una în care

s-au obținut rezultate dintre cele mai bune. Altit în ceea ce privește dezvoltarea metodologică și tehnică a cercetării sociologice, cit și în privința formării cadrelor instituționale adecvate învățămîntului sociologic și profesionalizării sociologiei. În al doilea rînd, așa cum se arată și în *Prefața* lucrării la care ne referim, cele trei republici baltice se caracterizează în general (pentru că există totuși anumite diferențe și între ele) prin indicatorii

cei mai înalți din punct de vedere economic, și social al dezvoltării urbane, din întreaga Uniune Sovietică. Este un motiv care-l face pe sociologii din această regiune sovietică să atribuie cercetărilor lor sociologice „o finalitate cu totul deosebită; aceea de a furniza bazele științifice „pentru predicții ale dezvoltării proceselor sociale în alte regiuni ale Uniunii Sovietice” (p. 5). La ce se referă însă cercetările sociologice cuprinse în volumul de față?

Prima secțiune cuprinde probleme sociologice ale ceea ce numim în genere *sociologia tineretului*. În realitate, însă, atât prin modul de abordare, cât și prin conținutul și unele concluzii, studiile din această secțiune depășesc limitele tradiționale ale unui domeniu sau unei ramuri a sociologiei. Pentru că subiectul major al cercetărilor îl constituie analiza *mechanismelor sociale* ale evoluției structurii societății socialiste sovietice ca urmare a schimbărilor produse de evoluția sistemului de învățământ în general, a celui superior în special. Cu alte cuvinte, ceea ce susțin autorii studiilor cuprinse în prima secțiune a lucrării (M. Titma, P. Kenkmann, M. Ashmare, A. Matulionis, M. Taljunaite, J. Eidukas, E. Krukaskiene), este poziția teoretică de principiu că în societățile dezvoltate industrial, educația devine *principalul determinant* al schimbărilor în structura socială. Desigur, aceasta nu este o idee nouă în sociologia contemporană, și mai ales, nu este una în afara oricărei controverse sau critici. Dimpotrivă, o întreagă orientare în sociologia de azi, mai ales în cea franceză (R. Boudon, P. Bourdieu), a arătat că educația (învățământul superior) acționează, totdeauna *selectiv* asupra structurii sociale susținând reproducerea *inegalitară* a acesteia, în pofida aparențelor care ne fac să credem că accesul mai larg al tuturor categoriilor sociale la învățământul superior ar genera și o *mobilitate socială* (verticală) *reală* și semnificativă.

Referirile cercetătorilor sovietici la analize sociologice ca cele de mai sus, sunt însă rare sau lipsesc. Concluzia studiilor lui Boudon sau Bourdieu este însă în mod tacit permanent avută în vedere: în societățile capitaliste, mobilitatea socială de dezvoltarea educației și instrucției este doar aparentă pentru că în aceste societăți acționează numeroase „*bariere sociale*” care fac ca privilegiile educaționale să se mențină de fapt, iar segregarea socio-educatională să funcționeze încă pe bazele raporturilor dintre clasele sociale. Există însă asemenea bariere sociale și în evoluția instrucției superioare din țările socialiste?

Fără îndoială, nu! Și totuși reproducerea structurii sociale socialiste, realizarea tendinței de omogenizare treptată a acesteia, formarea modului de viață socialist, corespun-

zător noii structuri sociale, nu sînt procese sociale a căror realizare să fie lipsită de probleme, de contradicții în evoluție sau chiar de disfuncții în raport cu diferitele subsisteme sociale afectate. Iar pentru a înțelege aceste probleme, pentru a explica contradicțiile și a prognoasta apariția disfuncțiilor, este nevoie de o *analiză empirică* riguroasă a efectelor sau influențelor învățământului superior asupra evoluției structurii sociale socialiste. Trei direcții principale sînt urmărite de această cercetare.

1. Mai întâi, studenții nu constituie o categorie socială „tranzitorie” și strict determinată de structura socială globală a societății. Dimpotrivă, ei formează o *structură socio-profesională proprie*, ale cărei dimensiuni și caracteristici nu pot fi pur și simplu „deduse” din cele ale structurii sociale înglobante. Pentru că sînt caracteristici și dimensiuni rezultate din „*logica internă*” a structurii învățământului superior, iar mecanismele acestei „logici” sînt produsul „formării grupurilor sociale principale ale studenților”. Există, deci, o serie de „*determinanți sociali interni*”, a căror analiză ne poate conduce la explicarea raporturilor *reale* dintre structura socială a societății și structura socială a studenților. Între acești „*determinanți*”, cei mai importanți par a fi: tipul de școală medie absolvită, originea socio-teritorială (rezidențială) a studenților, originea lor socioprofesională, tipul de activitate specific (concretizat în participarea studenților la cercetarea științifică din facultăți), performanța lor profesională (academică), activități sociale propriu-zise („social work”), activități culturale, orientări principale de valoare. Testarea empirică a acestor „*determinanți*” permite constatări interesante și adesea contrare mentalității sociale comune, bunului simț sau orientărilor politico-ideologice. De pildă, aceea că „de regulă, cele mai atractive și mai prestigioase ocupații sînt urmate de acești tineri care au primit cea mai bună instrucție școlară sau secundară” (p. 53). Or, distribuția elevilor pe tipuri de școli medii nu este întimplătoare. Școlile medii tehnice și cele de specialitate nu sînt urmate decît în cazuri excepționale de către fii și fiicele intelectualilor, iar copiii care provin din mediul rural suportă hădăcapul unei migrații timpurii și în trepte (sat — oraș — oraș mare sau capitală) pentru studii. Motivația pentru studiu este diferită în funcție de facultatea urmată, iar prestigiul ocupațional nu este totdeauna în acord cu cerințele sociale reale de specialități ale ramurilor economiei naționale sau ale diferitelor zone teritoriale.

2. Or, toate aceste constatări nu sînt expresia mecanismelor sociale prin care se manifestă efectele sistemului de învățământ

superior asupra evoluției structurii sociale socialiste. Nu este însă vorba de o manifestare *sinergetică* a efectelor, ci mai degrabă de una *diacronică*, care cere o abordare sociologică „genetic-longitudinală”. De pildă, se analizează evoluția socioprofesională a unei generații (născuți din anii 1944–49) pentru a se determina principalele momente-cheie sau „praguri de vîrstă” ori „critice” ale incidentelor educaționale asupra structurii sociale. Secvența cauzală obținută astfel constituie ceea ce sociologii din republicile baltice numesc „autodeterminarea socială a grupurilor profesionale” și ea se exprimă printr-o schemă (obținută prin analiza de corelație a „determinanților”) cu importante funcții de diagnoză, dar și de *prognoză* socială.

3. În fapt, mecanismele „auto-determinării” sînt mecanisme sociale obiective, dar funcționarea acestora este susținută de un regim determinat de *orientări de valoare ale tinerilor*. Dintre acestea, în acord cu conceptul specific cercetării sociologice sovietice, cel de *mod de viață*, sînt analizate „orientările de viață” ale studenților, respectiv structura și dinamica acestora. Concluzia acestei analize este că „orientările de viață” ale tinerilor se distribuie în funcție de caracteristicile lor sociale, cele mai importante fiind cele date de urmărirea profesiei, și de nevoia exprimării sociale de grup, iar tendința generală este aceea de izolare treptată a componentelor influenței familiale din comportamentul social al tinerilor.

Ideii, constatări, generalizări empirice și tipologii sociologice interesante apar și în celelalte două secțiuni ale volumului. Reținem doar cercetările de *sociologia familiei* din sec-

țiunea a doua, și cele de *sociologie economică și industrială* din ultima secțiune. Și anume, faptul că rata mare a divorțialității din Uniunea Sovietică, și mai ales din regiunea baltică, este consecința unor factori sociali care depășesc cu mult limitele înguste ale familiei, ținînd de formarea *socio-morală* a tinerilor în general, sau că în evaluarea activității economice este necesar să depășim modelul „*reist*” economist care confundă forma lucrurilor cu valoarea lor, și să analizăm principiile consumului social după parametri reali ai produselor și consumatorilor, care sînt nu doar parametri economici, ci și *sociopsihologici*.

Cercetările sociologice raportate în volumul de față se disting, în sfîrșit, prin multul nivel *tehnico-metodologic* la care sînt elaborate. Cele mai sofisticate proceduri cantitative și de prelucrare a datelor empirice, preocuparea permanentă de a realiza *tipologii* sociologice și a pune în evidență *regularități* empirice, utilizarea eșantioanelor cu *representativitate națională*, iată cîteva doar dintre multele realizări metodologice și tehnice ale cercetării sociologice baltice. S-ar putea spune că o tensiune și un acord mai slab persistă totuși între nivelul empiric și cel teoretic al acestor cercetări. Că nu rareori acuratețea prelucrării cantitative a datelor lasă deoparte evaluarea semnificațiilor și dimensiunilor lor calitative, dar toate acestea nu umbresc nicidecum *permanența „la vîrf”* pe care o relevă toate studiile din volumul *Cercetarea sociologică în Republicile Socialiste Baltice*.

Dr. Ion Ungureanu

Andrei Iurievici Melvil, Kiril Emilievici Razlogov, *Kontrkultura i „novii” Konservatism (Contracultura și „noul” conseratorism)* Moskova, Iskuststvo, 1981.

Consecința a marilor mișcări sociale protestatare inițiate în anii '60, îndeosebi, de tineret și de o parte a intelectualității occidentale, în cultura țărilor capitaliste vest-europene a apărut fenomenul de „contracultură” care a cunoscut o mare amploare în societatea americană din ultimele două decenii. Din această cauză, acest fenomen, manifestat cu precădere în artă, pictură, estetică, beletristică etc. a atras atenția și interesul mai multor gînditori occidentali (culturologi, sociologi și politologi).

* Daniel Bell, *The cultural contradictions*, New York, 1976 (lucrare apărută și în ver-

siune în România). În confruntările ideologice contemporane din ultima vreme, problematicii culturii i se acordă o atenție deosebită. Unele lucrări de mare interes sînt: de la o parte, o lucrare franceză: *Les contradictions culturelles du capitalisme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1979; R. Nisbet, *Radicalism as Therapy* — „Encounter” — 1972; J. Fest, *The Romantic Counter revolution of our Time* — „Encounter” — 1971; Robert Brustein, *Revolution as Theatre*; New York, 1971. H. Morgenthau, E. Person, *The Roots of Narcissism* — „Partisan Review” 1978, nr. 3, (autor care induce contracultura la narcisism — după opinia sa — curent ideologic de esență, nevrotică patologică ș.a.).

acordă un interes crescând și, în mod core-spunzător, un spațiu tot mai amplu în literatura de specialitate din diferite țări.

Lucrarea recenzată are un caracter monografic și cuprinde trei capitole care — în ansamblu — acoperă cea mai mare parte a problematicei complexe a „contraculturii”, pe care autorii o analizează nu izolat, ca pe un fenomen apărut întâmplător, ci ca o puternică expresie a unor realități sociale concrete din țările capitaliste dezvoltate. Valoarea cărții sporește prin dialogul pertinent, pe care A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov îl întrețin cu o serie de teoreticieni occidentali privind cauzele, esența, mesajul și implicațiile „contraculturii”, îndeosebi, asupra tineretului.

Autorii analizează pe larg concepțiile reprezentanților „noului” conservatism cu privire la „contracultură”, dezvăluind astfel caracterul subiectiv și unilateral al acestora, precum și tendința vădită a lor de escamotare a cauzelor reale care stau la baza „contraculturii”.

Din analiza critică pe care A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov o fac asupra concepțiilor unor gânditori occidentali, în domeniul filosofiei, esteticii, teoriei culturii etc., rezultă că societatea capitalistă se confruntă, de mai multă vreme, cu o profundă criză a esteticii burgheze tradiționale. În viziunea lui A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov, „contracultura” este un fenomen rezultat ca urmare a cerințelor de „democratizare și umanizare a vieții sociale, a culturii și a artei Occidentului” (p. 9). Prin afirmațiile de mai sus, autorii sovietici combat pe teoreticienii burghezi care identifică în „contracultură” doar „expresia unui protest cultural minor, al așa-zisei subculturi”, în timp ce în realitate, „contracultura este un fenomen socio-cultural complex care afectează nu numai diferitele forme ale ideologiei, ci și ampla sferă a practicii în domeniul vieții artistice, mai precis, al creației artistice, estetice etc.” (p. 9).

Melvil și Razlogov fac o adevărată radiografie a fenomenului „contraculturii” occidentale, la modă în anii '60—'70, dar cu ecouri prelungite și în prezent, decantând finalitatea precisă a acesteia care constă în deturnarea atenției maselor populare de la gravele contradicții, inechități, discriminări și alte „valori” ale sistemului capitalist, pe care exponenții „noului” conservatism (neoconservatismului) se străduiesc să le mențină și să le consolideze cu orice preț.

În primul capitol, *Estetica contraculturii — probleme și paradoxuri* (p. 14—82) A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov, care au mai publicat și alte lucrări, consacrate problematicei „contraculturii”, întreprind o analiză pertinentă a cauzelor reale care au dus, cu două decenii în urmă, la apariția acestui fenomen, care a

proliferat, îndeosebi, în rândurile tineretului și al unor intelectuali din sfera creației literar-artistice.

Detășindu-se net de pozițiile culturologilor, filosofilor, sociologilor occidentali în explicarea cauzelor care au determinat formarea acestui curent ideologic — „contracultura” — autorii sovietici afirmă, pe deplin întemeiat, că acestea nu rezidă în natura umană, în unele instincte joșnice ale unor oameni, ci în natura socială a orânduirii capitaliste. „Contracultura” este deci o expresie pe plan ideologic — care a cuprins și cultura, arta în general — a structurilor sociale și politice ale capitalismului.

În primul paragraf al capitolului întâi intitulat *Artă, politică și contracultura* (p. 14—28), sint analizate de autorii sovietici esența și formele de manifestare a contraculturii în artă și beletristica occidentală sub incidența politicii.

În acest context, ni se pare interesant de relevant afirmația autorilor, potrivit căreia, „contracultura” se manifestă nu numai în „forme ideologizate” ci și „spontane” (p. 15), ceea ce atestă penetrarea ei puternică, în cultura și arta occidentală.

În continuarea exegezei lor, A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov se ocupă în capitolul II al lucrării *Noul conservatism și cultura* (p. 83—135); de diferitele interpretări pe care exponenții acestui curent ideologic le dau fenomenului „contraculturii”. Ne vom opri numai asupra paragrafului *Contradicțiile culturale ale capitalismului* (p. 116—135), în care cititorul află esența „contraculturii” și înțelege, totodată, că „noul conservatism” este de fapt vechiul curent cu aceeași denumire, „en vogue” în anii '70. Acesta a apărut pe scena vieții politice occidentale, ca o reacție la fenomenul de „contracultură” menținându-se doar „noile sale vestimentații”. Este analizată critic poziția promovată de Daniel Bell, conform căreia, „structura socială, sistemul politic și cultura nu se află în nici un fel de legătură și interacțiune”, subordonându-se, în schimb, unui număr de trei principii, care dealtfel, se contrapun unul altuia: „sfera social-economică” se subordonează „principiului eficienței”, „politică” celui al „egalității”, iar „cultura” principiului „autorealizării personalității” (p. 118). „Schema” de mai sus, propusă de Daniel Bell în care este integrată de fapt întreaga societate, poate deveni — în viziunea lui A. I. Melvil și K. E. Razlogov — izvorul unor „contradicții și conflicte care pot fi fatale pentru sistemul social burghez” (p. 118).

Din analiza unor poziții similare cu ale lui Daniel Bell, pe care se situează și alți culturologi și sociologi americani, adepți ai neoconservatismului, A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov constată că, în cultura occidentală se întîlnesc

numeroase curente și tendințe ideologice „hedonismul”, considerat de neconservatori ca un „stil cultural” — manifestat cu precădere „în arta modernistă”, (p. 123-124) „narcisismul” — apreciat de aceeași autori, ca un fenomen de „tip clinic patologic”, fiind uzitat de cele mai multe ori ca un „termen înjositor” (p. 107) ș. a.

Teoreticianul care a relevat însă adevărata esență a „contraculturii” este Norman Podgoret care — cu aproape un deceniu în urmă — arată că, fiind o denaturare a modernismului, „contracultura” este o „anticultură” și o „contrarevoluție cultural-artistică”. (p. 127).

Din acest paragraf merită a fi reținute cel puțin trei idei care ni se par relevante pentru înțelegerea orientărilor ideologice neoconservatoare: strădaniile adeptilor „noului” conservatism de formare a unei „noi filosofii sociale”, potrivit căreia, arta și cultura trebuie să îndeplinească o anumită funcție socială; aceea de proliferare a „conștiinței conformiste apologetice” în rîndul maselor populare; instituționalizarea modernismului în societatea burgheză contemporană (p. 130); acreditarea ideii, potrivit căreia, arta și cultura în general „au doar rolul de a împăca pe oameni cu sistemul social burghez” (p. 133). Prin susținerea

acestei idei adepții „noului” conservatism speră ca prin cultură să afle calea de ieșire a capitalismului din criza globală de sistem în care se află, pentru a salva capitalismul de la pieire.

În alți termeni, apologetii capitalismului încearcă să formeze în rîndul maselor, mai ales al tineretului, conștiința că ceea ce trebuie schimbat, pentru remedierea unor vicii, și grave discrepante și inechități flagrante este firea umană, și nu orînduirea socială din temelii.

Unii autori burghezi reduc „contracultura” la un „sindrom estetic” ce ține de natura umană subiectivă (p. 104), iar alții la „un sindrom nevrotic” (p. 105), la „psihodramă” (p. 112). În ultimul capitol, A. Iu. Melvil și K. E. Razlogov surprind o paletă amplă de aspecte privind problematica creației artistice occidentale, în ultimele două decenii, în lumina „contraculturii”, „noului” conservatism și a altor curente și tendințe ideologice care au marcat cultura occidentală în ansamblul ei.

Stilul sobru, adevărat temei analizate, întregeste valoarea acestei lucrări de referință în problematica complexă a „contraculturii”.

Eugenia Ștefan